JYX JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Turunen, Arja; Niiranen, Anna

Title: Pukeutumisen muuttuvat merkitykset : pukeutumisen historia ja sen tutkimus

Year: 2019

Version: Accepted version (Final draft)

Copyright: © Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2019

Rights: In Copyright

Rights url: http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en

Please cite the original version:

Turunen, A., & Niiranen, A. (2019). Pukeutumisen muuttuvat merkitykset : pukeutumisen historia ja sen tutkimus. In A. Turunen, & A. Niiranen (Eds.), Säädyllistä ja säädytöntä : pukeutumisen historiaa renessanssista 2000-luvulle (pp. 11-49). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Historiallinen arkisto, 150.

Pukeutumisen muuttuvat merkitykset – Pukeutumisen historia ja sen tutkimus

Arja Turunen, orcid.org/0000-0002-3589-5380 & Anna Niiranen, orcid.org/0000-0003-0122-1414

Devonshiren herttua:	En ole koskaan voinut ymmärtää, miksi naisten vaatteiden täytyy olla niin kirotun monimutkaisia.
Georgiana:	Luullakseni ilmaisemme niillä itseämme.
Devonshiren herttua:	Mitä ihmettä mahdat tarkoittaa?
Georgiana:	Teillä [miehillä] on niin paljon erilaisia keinoja ilmaista itseänne, kun taas meillä [naisilla] on vain hattumme ja mekkomme.
	Elokuvasta *Herttuatar* (The Duchess, 2008).

Brittiläinen iltapäivälehti *Daily Mail* uutisoi maaliskuussa 2017, kuinka Yhdistyneen Kuningaskunnan kuningatar Elisabet II:lla on ollut tapana viestiä julkisilla paikoilla henkilökunnalleen käsilaukkunsa välityksellä. Kuningattaren ikonisen Launer-merkkisen käsilaukun vaihtaminen kädestä toiseen tarkoittaa, että Elisabet haluaa vaihtaa keskustelukumppania, ja käsilaukun laittaminen pöydälle on merkki siitä, että kuningatar on pian lähdössä. Käsilaukun välityksellä henkilökunta tietää, milloin tulla ohjaamaan kuningatar seuraavan keskustelukumppanin luo tai kokonaan pois tilaisuudesta.[1] Elisabetin hienotunteinen tapa käyttää juuri käsilaukkuaan on hyvin konkreettinen esimerkki siitä, miten ulkoasulla, vaatekappaleilla ja jopa yksittäisillä asusteilla on mahdollista viestiä ympäristön kanssa. Kuningattaren käsilaukkuun liittyvä esimerkki kertoo myös siitä, kuinka pukeutumiseen liittyvien merkitysten täytyy olla yhteisesti jaettuja – tai kuten Elisabetin tapauksessa, hänen

[1] Daily Mail 2017.

henkilökuntansa täytyy osata lukea käsilaukkuun liittyvää merkkikieltä ja ymmärtää merkitykset oikein.

[Kuva001 (Tiedosto 1Turunen&NiiranenKuva001A tai 1Turunen&NiiranenKuva001B)- **Taittajalle: Kuvaa voi rajata** Kuvateksti 001: Kuva 1. Yhdistyneen Kuningaskunnan kuningatar Elisabet II ja ikoninen käsilaukku. Kuva: 1A: West Midlands Police, Wikipedia, CC BY-SA 2.0; Kuva 1B: UK Home Office, Wikimedia, CC BY 2.0.]

Tässä artikkelikokoelmassa tarkastellaan erilaisia vaatteisiin, asusteisiin ja ulkoasuun liittyviä merkkejä, merkityksiä ja symbolikieltä laajemmassa yhteiskunnallisessa ja kulttuurisessa kontekstissa eri aikakausina. Tuomme teoksessa esiin erityisesti pukeutumisen yhteisöllistä puolta, joka usein unohtuu yksilöllisiä valintoja korostavassa ajattelussa: yksittäisen ihmisen mahdollisuuksia tehdä valintoja ohjaavat ja rajoittavat aina monet kulttuuriset ja sosiaaliset säännöt ja sopimukset sekä käsitykset siitä, millaista ulkoasua pidetään sopivana ja muodikkaana. Kirjan artikkelit tarkastelevat omista aihepiireistään käsin, millaisten odotusten, rajoitusten ja mahdollisuuksien puitteissa ihmiset ovat tehneet pukeutumisvalintojaan, miten eri yhteisöt ovat vaikuttaneet ulkoasua määritteleviin merkitysjärjestelmiin ja mikä on tehnyt tietyistä vaatteista tai tyyleistä tavoiteltuja kussakin ajallisessa kontekstissa. Kirjamme käsittelee pukeutumista laajempana ilmiönä kuin pelkkänä muodin ja muotisuunnittelun historiana, sillä artikkelien tutkimuskohteena ovat hyvin arkisetkin pukeutumisilmiöt ja -tavat. Toisaalta haluamme tuoda esiin, kuinka käsitykset sopivasta pukeutumisesta ovat muuttuneet yhteiskunnan ja muodin muuttuessa ja kuinka sääntöjä ja konventioita on myös haastettu ja niitä vastaan on kapinoitu. Artikkelikokoelma muistuttaa myös siitä, että pukeutuminen koskee kaikkia ihmisiä sukupuolesta riippumatta. Päinvastoin kuin alun sitaatti antaa ymmärtää, vaatteiden ja erilaisten asusteiden välittämät viestit ovat siis aina kuuluneet olennaisesti myös miesten ulkoasuun ja pukeutumiseen. Pukeutuminen onkin ollut yksi keskeinen tapa ilmaista sukupuolta ja sukupuolten välisiä eroja ja ominaisuuksia.

Akateemisena julkaisuna tällä kirjalla on kaksi tehtävää: ensinnäkin tuoda pukeutumista koskevien esimerkkien kautta uusia näkökulmia historian eri vaiheisiin sekä historiallisiin ilmiöihin, instituutioihin ja yhteiskunnan muutoksiin. Toiseksi artikkelien tehtävänä on vahvistaa pukeutumishistoriaa koskevaa tutkimusta esittelemällä vaatteita, asusteita ja ulkoasua koskevan tutkimuksen erilaisia lähestymistapoja, aineistoja ja menetelmiä. Teos keskittyy kuitenkin lähinnä historiantutkimuksen eri alojen (sosiaali-, talous- ja kulttuurihistoria), kansatieteen ja etnologian

sekä uskontotieteen näkökulmiin. Huomio kohdistuu ennen kaikkea pukeutumisen ja ulkoasun rooliin sosiaalisessa kanssakäymisessä ja kulttuuristen ja sosiaalisten kategorioiden ilmaisemisessa. Artikkelit käsittelevät myös teknisen kehityksen, erilaisten ideologioiden ja yhteiskunnallisten muutosten vaikutusta vaatetukseen ja pukeutumiseen. Esineiden materiaalisuuteen pohjaava ja sitä analysoiva tutkimus, jota tehdään esimerkiksi museologiassa, käsityötieteessä ja arkeologiassa, on rajattu tämän kirjan ulkopuolelle. Toivomuksena kuitenkin on, että aiheen käsittely saa myöhemmin jatkoa pukeutumisen materiaalisuuteen keskittyvien julkaisujen muodossa.

Pukeutumisen ilmeisin tarkoitus on vartalon suojaaminen ja peittäminen sekä konkreettisesti että vallitsevien häveliäisyys- ja siveellisyyskäsitysten mukaisesti. Historiallisesti tarkasteltuna pukeutumisen keskeisin rooli on ollut sosiaalisen aseman ilmaiseminen, joka Suomessa on tarkoittanut 1900-luvun alkuun asti kirjaimellisesti säätyä. Sääty, eli se kuuluiko ihminen aatelistoon, papistoon, porvaristoon, talonpoikiin, niiden ulkopuolelle tai jonnekin säätyrajojen reunamille, määritti pitkälti hänen asemansa yhteiskunnassa. Kirjan artikkelit keskittyvät pitkälti näiden kahden teeman analysointiin. Siveellisyyteen liittyvää tematiikkaa avaavat naisten alus- ja päällyshousujen sekä jalkineiden käyttöä käsittelevät Kati Mikkolan, Arja Turusen ja Ildikó Lehtisen artikkelit sekä Essi Huuhkan artikkeli, joka tarkastelee suomalaisten lähetystyön tekijöiden pyrkimyksiä muuttaa nykyisen Namibian alueella asuvien ambojen perinteistä pukeutumistapaa eurooppalaisen pukeutumistavan mukaiseksi. Myös kirjan muut artikkelit keskittyvät kaikki omilla tavoillaan pukeutumisen rooliin sosiaalisen aseman ilmaisemisessa, siihen kytkeytyvää säädyllisyystematiikkaa unohtamatta.

Pukeutumiseen liittyviä statuseroja havainnollistetaan teoksessa niin eliitin kuin niin sanotun tavallisen kansan osalta. Susanna Niirasen ja Kustaa H. J. Vilkunan artikkeleiden aiheina ovat vallasväen aseman ilmaiseminen 1500-luvun kuninkaallisten ja 1700-luvun säätyläisten pukeutumisessa. Merja Uotila ja Kati Mikkola puolestaan käsittelevät talonpoikaista pukeutumiskulttuuria 1800-luvun Suomessa, jolloin perinteinen pukuparsi oli yhteiskunnallisten muutosten myötä jäämässä historiaan. Huuhkan artikkelin fokuksessa on kristillisyyden ja länsimaisuuden ilmaiseminen ulkoasussa ja Lehtisen artikkelissa tarkastellaan perinteisen marikulttuurin ja modernin neuvostoliittoajan välistä konfliktia, joka ilmeni erityisesti marinaisten ulkoasussa. Anna Niiranen analysoi brittiläisen 1800-luvulla käydyn raskauspukeutumista koskevan keskustelun kautta raskauksiin ja raskaana oleviin naisiin liitettyjä yhteiskunnallisia ja kulttuurisia merkityksiä. Seija-Leena Nevalan ja Arja Turusen artikkelit puolestaan kertovat

suomalaisten naisten asemassa 1900-luvun aikana tapahtuneista muutoksista naisten pukeutumista koskevien sääntöjen, oletusten ja ihanteiden kautta. Päivi Roivainen käsittelee vastaavia muutoksia lasten pukeutumisessa kirjan päättävässä katsausartikkelissaan. Laura Ekholm ja Matleena Frisk kuvaavat, kuinka aiemmin alusvaatteena pidetystä T-paidasta tuli salonkikelpoinen vaate sotien jälkeisessä Suomessa. Samalla artikkeli paljastaa, kuinka suomalaisen yhteiskunnan muutokset näkyivät suoraan 1960- ja 1970-lukujen pukeutumisessa.

Kirjan artikkelit osoittavat, että historiallisesti ja kulttuurisesti tarkasteltuna pukeutuminen on ollut keskeinen sosiaalisen kontrollin ja vallankäytön väline, sillä ihmisten status- ja sukupuolierojen on ollut tarkoitus näkyä pukeutumisessa ja ulkoasussa. Saatavilla olevien materiaalien käyttöä on rajoitettu esimerkiksi moraalisin ja esteettisin perustein sekä yhteiskunnallisen aseman ja varallisuuden perusteella. Tätä erontekoa havainnollistetaan erityisesti Vilkunan, Uotilan, Mikkolan ja Susanna Niirasen artikkeleissa. Pukeutuminen antaa yksilölle siis aina tietynlaisen sosiaalisen identiteetin: esimerkiksi vihkisormuksen tarkoituksena on paljastaa henkilön aviosääty ja erilaisilla päähineillä on osoitettu sekä sääty- tai luokka-asemaa että aviosäätyä. Ammatillista asemaa ilmaistaan työhön liittyvien virka-asujen ja univormujen välityksellä ja poliittisesta asemasta ja vallasta kerrotaan tietynlaisilla symbolisilla asuilla ja asusteilla. Esimerkiksi monarkiassa kuninkaalliset ilmaisevat asemaansa viitan, kruunun ja valtikan käytöllä, mutta demokraattisesti valituilta johtajilta nämä tunnukset yleensä puuttuvat.[2]

[Kuva 002 (Tiedosto 1Turunen&NiiranenKuva002) Kuvateksti 002: Kuva 2. Englannin kuningatar Elisabet I (1533–1603). Elisabet I:n loisteliaassa muotokuvassa kaikki kuningattaren ulkoasun yksityiskohdat – hallitsijan jalokivin koristellut tunnukset, kuten kruunu ja valtikka, mutta myös ylelliset kankaat ja turkikset – kertovat vallasta ja varallisuudesta. Kuva: National Portrait Gallery, -London; Wikipedia, Wikimedia Commons, Public Domain.]

Menneisyyden pukeutumisilmiöt aikansa kuvana

[2] Roach-Higgins & Eicher 1995, 13–14, 15; Crane 2000, 1–25; Keenan 2001; Lönnqvist 2008, 17–18.

Haluamme artikkelikokoelmallamme muistuttaa erityisesti siitä, kuinka ulkoasua ja pukeutumista pitää aina käsitellä niiden omasta ajallisesta ja kulttuurisesta kontekstista käsin. Hyvän esimerkin tästä antaa kirjailija Sirpa Kähkönen kuvatessaan paneelikeskustelua, jonka aiheena oli suomalainen kirjailija ja yhteiskunnallinen vaikuttaja Minna Canth (1844–1897). Kähkösen hämmästykseksi paneelin muut osallistujat kertoivat puheenvuoroissaan, että heidän on ollut vaikea suhtautua Canthiin vakavasti tämän ulkomuodon takia. Minna Canth on useimmiten kuvattu tykkimyssyisenä, jo keski-ikäistyneenä naisena, minkä vuoksi hän näyttäytyi myös panelisteille ”tanttamaisena, tukevana olentona”. Vasta kuva nuoresta ja hoikasta Minnasta oli saanut keskustelijat ymmärtämään, ”mitä potentiaalia hänen [Canthin] hahmossaan oli; mitä hän voisi nykypäivälle antaa”. Kuten Kähkönen huomauttaa, 1800-luvun lopulla nuoruus ei ollut mikään ihanne. Itse asiassa keski-ikäinen tukevuus viesti Canthin aikana vakaasta yhteiskunnallisesta asemasta, menestyksestä ja arvokkaasta elämänkokemuksesta: ”Jos ajattelemme keski-ikäistä [pyylevää ja tykkimyssypäistä] Minnaa otteensa menettäneenä ja läsähtäneenä ja ihailemme nuorta kaihoilevaa hoikkaa Minnaa, emme ymmärrä menneiden aikojen yhteiskuntaa.” Kähkönen huomauttaakin, että kun Canth istui kuvataiteilijan mallina pitsimyssy päässään, ”hän oli pukeutunut koko valtaansa”.[3]

[Kuva003 (Tiedosto 1Turunen&NiiranenKuva003) Kuvateksti 003: Kuva 3. Minna Canth 1800-luvun lopulla, jolloin hän oli jo juhlittu – ja myös kiistelty – kirjailija. Kuva: Victor Barsokevitsch (kuvaaja), Kuopion kulttuurihistoriallinen museo.]

[Kuva004 (Tiedosto 1Turunen&NiiranenKuva004) – **taittajalle: kuva rajataan niin, että vain Minna Canth on kuvassa** Kuvateksti 004: Kuva 4. Minna Canth nuorena 1860-luvulla. Kuva: Historian kuvakokoelma, Ahon suvun kokoelma, Museovirasto.]

Pukeutumisen historian tutkijoina meillä on samanlainen tavoite kuin Susan J. Vincentillä, joka haluaa kirjallaan *The Anatomy of Fashion. Dressing the Body from Renaissance to Today* poistaa historiallisiin vaatteisiin ja pukeutumistapoihin liittyvää vierautta ja auttaa ymmärtämään niitä omilla ehdoillaan ja omassa ajallisessa kontekstissa. Vincent huomauttaa kiinnostavasti, että toisin kuin kulttuuriperintöömme kuuluvan taiteen, musiikin ja kirjallisuuden kohdalla, menneisyyden vaatteet saavat käyttäjänsä näyttämään vähemmän älykkäiltä, vähemmän rationaalisilta,

[3] Kähkönen 2017.

vähemmän seksikkäiltä ja vähemmän samankaltaisilta kuin me. Menneisyyden ihmisiä on siis vaikea ottaa vakavasti, ja tämä johtuu siitä, että historialliset vaatteet edustavat erilaisuutta.[4]

Vincentin tavoin toivomme siis, että menneisyyden tapojen ymmärtäminen ja kulttuurin tunteminen auttavat ottamaan etäisyyttä nykyhetkeen. Samalla tämä ymmärrys saa meidät kontekstualisoimaan ja tarkastelemaan myös omaa aikaamme kriittisesti.[5] Kuvaavana esimerkkinä tästä voi pitää keskustelua, jota Euroopan eri maissa on käyty musliminaisten asuun kuuluvasta huivista. Myös Suomessa huivin käyttö on herättänyt erityisesti 2000-luvun taitteen jälkeen kiivasta väittelyä siitä, miten maahanmuuttajien kulttuuriset ja varsinkin uskonnolliset tavat ja identiteetit saavat näkyä uudessa kotimaassa. Suomen historian professori Kirsi Vainio-Korhonen osallistui keskusteluun *Turun Sanomissa* julkaistussa kolumnissaan muistuttamalla, että naisten on myös Suomessa ollut sopivaa liikkua ilman päähinettä oikeastaan vasta 1960-luvulta lähtien:

> Naisten hunnut ja huivit ovat erottamaton osa suomalaisten kulttuuriperintöä. Niiden käytön juuret ulottuvat keskiaikaakin kauemmas. Naimisissa olevan naisen kansallis- tai muinaispuvun kruunuksi ommellaan edelleen villasta, pellavasta tai silkistä valmistettu huivi, huntu tai myssy. Kuin todisteeksi huivin ja hunnun vahvasta asemasta suomalaisessa kulttuurissa.[6]

Professorinällistykseksi toteamukset olivat monelle lukijalle uutinen, osa jopa loukkaantui Vainio-Korhosen kirjoituksesta.[7] Esimerkiksi brittiläinen historiantutkija Ludmilla Jordanova on kuitenkin todennut, kuinka päänpeittäminen hunnulla on assosioitunut myös länsimaissa vaatimuksiin naisten seksuaalisesta siveydestä, säädyllisyydestä ja nöyryydestä. Ei ole sattumaa, että tämä peittämisen ja toisaalta samalla myös paljastamisen jännitteinen ristiriita yhdistyy juuri kasvoihin, jotka ihmisruumiin osista ovat kaikkein keskeisin identiteetin ilmentäjä ja sosiaalisen vuorovaikutuksen väline. Naisten ulkoasussa on pyritty kontrolloimaan etenkin seksuaalisuutta, sillä naisten on ajateltu olevan vastuussa paitsi omasta myös yhteisönsä moraalista.[8] Kuten Seija-

---

[4] Vincent 2009, xv.
[5] Vincent 2009, xv.
[6] Vainio-Korhonen 2015.
[7] Vainio-Korhonen 2016.
[8] Jordanova 1989, 89–92.

Leena Nevalan artikkelista ilmenee, aseksuaalista naisihannetta edustanutta lottapukua voi pitää hyvänä esimerkkinä naisten pukeutumiseen kohdistuneista moraalivaatimuksista. Samoin Kati Mikkolan artikkeli todistaa, että suomalaisnaistenkin huivin käytössä oli yhteiskunnallisen aseman ilmaisemisen ohella kyse juuri säädyllisyydestä.

[Kuva005 (Tiedosto 1Turunen&NiiranenKuva005) Kuvateksti 005: Kuva 5. Aikuistuttuaan myös suomalaisnaiset peittivät ulkona liikkuessaan päänsä. Esimerkiksi kirkkoon ei naisilla ollut asiaa ilman huivia tai hattua. Huivi olikin tuttu näky suomalaisella maaseudulla mutta myös kaupungeissa. Kuva: Victor Barsokevitsch (kuvaaja), 1906, Kuopion kulttuurihistoriallinen museo.]

On myös tärkeää muistaa, että vaikka osa pukeutumiseen liittyvistä merkityksistä on hyvin näkyviä ja selviä, osa on myös kirjoittamattomia ja osin näkymättömiäkin. Oikeastaan vasta näkymättömän rajan ylittäminen paljastaa, millaisia tarkoituksia pukeutumisella on osana ihmisten välistä kanssakäymistä. Pukeutumisella tehdään esimerkiksi näkyvää eroa arjen ja juhlan välillä. Useimmat tunnistavat sen epämukavuuden, joka syntyy vääristä vaatevalinnoista, siis yli- tai alipukeutumisesta väärissä sosiaalisissa tilanteissa. Olemme silloin astuneet näkymättömän rajan yli ja tulleet tietoisiksi pukeutumista ja ulkoasua määrittelevistä konventioista. Länsimaiseen surukulttuuriin kuuluu esimerkiksi värien niukkuus, peittävät materiaalit ja maltillinen asusteiden käyttö. Jos vieras ilmestyy hautajaisiin vääränvärisessä tai liian avoimessa puvussa, hän saa todennäköisesti osakseen paheksuvia katseita. Pukeutuminen vaatii siis aina tilannetajua, kykyä lukea ja ymmärtää ympäröivää kulttuuria ja tunnistaa ulkoasua määrittelevät säännöt. Aikojen muuttuessa häviää kuitenkin myös tätä niin sanottua ”hiljaista tietoa”, joten aiheen tutkimusta tarvitaan ilmiöiden dokumentointiin, tulkintaan ja ymmärtämiseen. Kirjan kaikki artikkelit havainnollistavatkin, millaisiin keskusteluihin, ideologioihin ja kulttuurisiin konventioihin pukeutuminen on eri aikoina liittynyt, mitä erilaisten sääntöjen, rajoitusten ja vastustuksen taustalla on kulloinkin ollut, miten pukeutumista määrittävät tekijät ovat muuttuneet – ja miten näitä kysymyksiä voidaan tutkia.

[Kuva006 (Tiedosto 1Turunen&NiiranenKuva006) Kuvateksti 006: Kuva 6. Pukeutumisen kautta voidaan osoittaa kunnioitusta. Kuvan nainen on pukeutunut mustaan suruasuun. Suruaikana sallitut värit ovat yleensä olleet musta ja valkoinen, kun taas kirkkaita värejä on pyritty välttämään. Kuva: Victor Barsokevitsch (kuvaaja), 1908, Kuopion kulttuurihistoriallinen museo.]

Pukeutumisen historia tutkimuksen kohteena

Pukeutumisen historia (engl. *dress history*) on tutkimusala, jolle ei Suomessa ole omaa akateemista oppituolia, mutta vaatteiden, ulkoasun ja pukeutumistapojen historiaa koskevia kysymyksiä on varsinkin viime vuosina käsitelty useissa tutkimuksissa varsinaisten päätutkimusteemojen ohella tai alla. Kirjan yhtenä lähtökohtana on tuoda tätä tutkimusta yksien kansien väliin ja osoittaa näkökulmien monimuotoisuus myös suomalaisessa tutkimuskentässä. Tavoitteena on tältä osin edistää sekä tiedon kumuloitumista että antaa aiheesta kiinnostuneille tutkijoille ja opiskelijoille vinkkejä oman pukeutumishistoriallisen tutkimuksen tekoon.

Kirjan näkökulma on tarkoituksellisesti monitieteinen, sillä pukeutumisen historiaa koskeva tutkimus on aiemmin ollut hyvin tiedealakohtaista, vaikka tutkimusintressit, eli esimerkiksi pukuperinteen piirteiden tutkimus sekä pukeutumisen rooli sosiaalisen aseman ja yhteiskunnallisten muutosten ilmaisijana, ovatkin periaatteessa olleet yhteiset. Pukeutumiseen ja vaatteisiin liittyviä kysymyksiä on käsitelty useilla historian, perinteen- ja kansankulttuurin tutkimuksen aloilla, mutta yksinomaan vaatteiden ja pukeutumisen historiaan keskittyvää tutkimusta on Suomessa perinteisesti tehty taidehistoriassa ja kansatieteessä. Ensin mainitussa on tutkittu muotipuvun historiaa ja jälkimmäisessä niin sanotun kansan pukeutumisen historiaa.

Pukuhistoriallisen tutkimuksen Suomeen etabloivat arkeologi Theodor Schvindt (1851–1917) ja kansatieteen ensimmäisen professorin oppituolin haltija U. T. Sirelius (1872–1929) kansanpukututkimuksen muodossa. He pohjasivat tutkimuksensa Kansallismuseon kattaviin pukukokoelmiin, joiden perustamisesta 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa he olivat olleet itse vastuussa museon intendentteinä. Akateeminen tutkimus oli tässä vaiheessa täten tiiviissä yhteydessä museoiden keruu- ja tallennustoimintaan. Ensimmäinen kokonaisesitys suomalaisen kansanpuvun historiasta on Sireliuksen laatima, vuonna 1916 ilmestynyt *Suomen kansanpukujen historia.*[9] Schvindtin ja Sireliuksen jälkeen kansanpukututkimusta jatkoivat niin ikään Kansallismuseossa työskennelleet Tyyni Vahter (1886–1969) ja Toini-Inkeri Kaukonen (1913–1994), jonka tutkimus *Suomalaiset kansanpuvut ja kansallispuvut* ilmestyi vuonna 1985.[10]

---

[9] Lehtonen 1972, 166–169; Vuorela 1977, 29–49; Niiranen 1992.
[10] Kaukonen 1992; Lehtonen 1994.

Taidehistoriassa Riitta Pylkkäsen (1910–1982) 1950–1980-luvuilla laatimat tutkimukset *Renessanssin puku Suomessa*, *Barokin pukumuoti Suomessa*, *Säätyläisnaisten pukeutuminen 1700-luvulla* ja *Kaksi pukuhistoriallista tutkielmaa*,[11] jotka käyvät läpi säätyläisten pukeutumisen historiaa Suomessa 1500-luvulta 1700-luvulle, ovat edelleen alan perusteokset. Pylkkäsen tutkimusten merkitystä lisää se, että ne käsittelivät myös säätyihin kuulumattoman väestön pukeutumista, jolloin ne antavat varsin kattavan kuvan suomalaisen pukeutumisen historiasta. Näiden suomalaisten klassikoiden merkitys näkyy hyvin myös tässä kirjassa, sillä Sireliuksen, Kaukosen ja Pylkkäsen tutkimuksiin viitataan useissa artikkeleissa.

Puku- ja pukeutumishistorian tutkimuksen Suomessa uudisti kansatieteilijä Bo Lönnqvist, joka väitöskirjassaan *Dräkt och mode i ett landsbygdssamhälle 1870–1920* (1972) selvitti, kuinka kansanomaisesta pukeutumisesta siirryttiin muodinmukaiseen pukeutumiseen ja kotitekoisista vaatteista ostovaatteisiin. Kansan perinteisen pukeutumisen ja kansanpuvun historian sijaan tutkimuksen kohteena oli siis pukuperinteen muutos ja modernisaation eteneminen. Tämä teema oli mukana myös Lönnqvistin kansanpukeutumista käsitelleessä teoksessa *Kansanpuku ja kansallispuku.*[12] 1970-luvulta lähtien kansatieteellinen ja etnologinen tutkimus on tarkastellut pääasiassa niin sanottua modernia eli 1900-luvun pukeutumista ja keskittynyt vaatekappaleiden käytön, pukeutumistapojen muutosten, innovaatioiden leviämisen ja erityisesti pukeutumisen sisältämien merkitysten tutkimukseen.[13] Toisaalta myös vanhempaa pukuperinnettä on tarkasteltu uusista näkökulmista.[14] Lisäksi tutkimusta on tehty myös museoissa niin kansanpuvuista ja kansanomaisesta muodista kuin moderneista pukeutumisilmiöistä, kuten esimerkiksi farkuista.[15]

Pukuhistorian muutos pukeutumishistorian tutkimukseksi ja aihetta koskevan tutkimuksen laajentuminen muille tieteenaloille on yhteydessä useisiin tieteellisiin käänteisiin (kielellinen, kulttuurinen ja materiaalinen käänne) ja teoreettisiin keskusteluihin, jotka ovat tuoneet uusia näkökulmia ja lähdeaineistoja tutkijoiden käyttöön. Kirjassa näkyy erityisesti kulutuksen tutkimuksen ja sukupuolentutkimuksen merkitys pukeutumisen tutkimuksen uudistajana. Tällä hetkellä vaatteiden, pukeutumisen, muodin ja ulkoasun historiaa koskevaa tutkimusta tehdään niin Suomessa kuin kansainvälisestikin useilla eri aloilla, mikä on seurausta myös perinteisten tieteenalojen rajat ylittävistä kysymyksenasetteluista ja uusien tieteenalojen synnystä. Suomessa

---

[11] Pylkkänen 1956; 1970; 1982; 1984.
[12] Lönnqvist 1979.
[13] Leimu 1977; Aikasalo 2000; Turunen 2011; Roivainen 2016.
[14] Esim. Johnson 2018.
[15] Esim. Lehtinen 1999; Lehtinen & Sihvo 2005; Holst 2011; Juuti 2011.

esimerkiksi käsityötiede ja Aalto-yliopiston taidekorkeakoulu ovat ottaneet vahvan aseman pukeutumisen, muodin ja niiden historian tutkimuksessa.[16]

Pukeutumisen ja muodin tutkimuksen vilkastuminen kansainvälisesti viime vuosikymmenien aikana eri aloilla on johtanut myös lähestymistapojen ja menetelmien moninaisuuteen ja tieteidenvälisyyden lisääntymiseen. Tämä ei kuitenkaan ole ollut tutkimukselle vain hyödyksi, kuten pukeutumisen ja tekstiilien historian tutkimuksen professori Lou Taylor on todennut. Kun jokaisella tieteenalalla on valittu omat metodologiat ja kiinnostuksen kohteet, tutkimustraditioiden ja -suuntausten hallitsemisesta on tullut entistä vaikeampaa.[17] Erilaisista tieteellisistä konteksteista johtuen eri tutkijoiden lähestymistavat voivat myös olla keskenään ristiriitaisia tai päällekkäisiä ilman että ne keskustelevat toistensa kanssa. Aloittelevan opiskelijan ja aiheesta äskettäin kiinnostuneen tutkijan kannalta tämä voi ymmärrettävästi olla turhauttavaa.

Kansainvälisesti pukeutumisen tutkimuksella on juurensa kahdessa eri tutkimuskentässä: yhtäältä on tehty pukeutumista, pukuja tai muotia koskevaa taidehistoriaan ja antropologiaan pohjaava esinelähtöistä ja museokokoelmiin kytkeytynyttä tutkimusta, toisaalta on tarkasteltu muotiin liittyviä kulttuurisia merkityksiä ja muotia ilmiönä. Näiden kahden tutkimushaaran välillä on ollut selvästi erottuva jako: sosiologiaa tai kulttuurintutkimusta edustavat muodintutkijat ovat kritisoineet esinelähtöistä tutkimusta kuvailevaksi ja luetteloivaksi tutkimukseksi, josta puuttuu analyyttinen ote, ja toisaalta pukuhistorian tutkijat ovat kritisoineet teoriapohjaisen analyysin olevan irrallaan konkreettisista vaatteista materiaalisina esineinä ja niiden tosiasiallisesta käytöstä.[18]

Uudempi pukeutumishistorian ja materiaalisen kulttuurin tutkimus on pyrkinyt ylittämään tätä erotusta yhdistämällä vaatteiden materiaalisten yksityiskohtien tutkimuksen yhteiskunnalliseen analyysiin. Tutkimuksen lähtökohtana on, että vaatteet eivät vain symboloi tai representoi esimerkiksi kulttuuria, sosiaalisia suhteita ja yhteiskunnallisia ilmiöitä, vaan ne osallistuvat niiden muodostumiseen ja muodostamiseen. Keskeistä tutkimuksessa on havainto siitä, että materiaalinen kulttuuri muodostaa keskeisen osan ihmisten toimintaympäristöstä, joka myös muokkaa ihmisten elämää ja käyttäytymistä.[19]

---

[16] Esim. Koskennurmi-Sivonen 1998; 2002; Kaipainen 2008; Sipilä 2012; Weckman 2015; Vänskä 2016.
[17] Taylor 2013.
[18] Taylor 2002, 64–69; Miller 2005, 1.
[19] Miller 2005; Taylor 2013, 25–31; Roivainen 2016, 46–47.

Materiaalisen kulttuurin tutkimuksen nousun ohella toinen tutkimusala, joka on vaikuttanut pukeutumisen, vaatteiden, muodin ja ulkoasun tutkimuksen nousuun, on ruumiillisuuden tutkimus. Sekä materiaalisen kulttuurin että ruumiillisuuden tutkimukseen pohjaava pukeutumisen tutkimus kritisoivat ajatusta, jonka mukaan vaatteet ovat vain pintaa ja siten pinnallinen asia, jonka alla on todellinen minä. Niiden lähtökohtana on, että pukeutuminen, ruumis ja itse (engl. *self*) muodostavat kokonaisuuden.[20] Pukeutumisen ruumiillisuuden tutkijat ovat huomauttaneet, että pukeutuminen ei heijasta ”luonnollista” ruumista tai identiteettiä tai ole maski, jonka alle aito identiteetti tai ruumis peittyy, vaan pukeutuminen antaa ruumiille merkityksiä, joita sillä ei itsessään olisi. Jos esimerkiksi (formaalin) puvun käyttöä on miesten kohdalla aiemmin ajateltu heidän ”luonnollisen” maskuliinisuutensa korostamisena, ruumiillisuuden tutkimuksen näkökulmasta mies rakentaa pukua käyttämällä tietynlaista maskuliinisuutta. Samoin sellaiset kategoriat kuten luokka, sukupuoli, ikä tai kuuluminen tiettyyn alakulttuuriin eivät ainoastaan tule näkyviksi pukeutumisen kautta, vaan niitä rakennetaan ja merkityksellistetään pukeutumisvalintojen kautta.[21]

Hyvänä esimerkkinä sukupuolisuuden kulttuurisesta rakentamisesta voi pitää vaaleanpunaisen värin roolia tyttöjen värinä ja vaaleansinisen poikien värinä. 1900-luvun alussa vaaleanpunainen oli poikien väri, sillä se nähtiin punaisen värin haaleampana versiona, ja punainen liitettiin voimaan, sotaan ja vereen. Siten punainen ymmärrettiin vahvana, päättäväisenä ja miehekkäänä värinä. Vaaleansininen taas oli haalea versio sinisestä, jota pidettiin naisellisena värinä, koska se viittasi Neitsyt Mariaan. Merkitykset muuttuivat viimeistään 1900-luvun puoliväliin tultaessa, sillä maailmansotien aikana ja niiden jälkeen sininen alettiin liittää entistä vahvemmin univormuihin, aseisiin ja sotaan ja siten miehisyyteen.[22] Vaaleanpunaisen värin suosiota taas laski se, että se määriteltiin keinotekoisimmaksi väriksi: pelkäksi sekoitteeksi, joka oli saatu aikaan sekoittamalla jaloimpaan väriin eli punaiseen valkoista. Vaaleanpunaisen ajateltiin merkitsevän kaikkea, mitä pidettiin vulgaarina, kemiallisena ja tympeänä.[23] Kirjan artikkelien tarkoituksena on havainnollistaa vastaavanlaisten esimerkkien kautta, kuinka sukupuolta, sääty- tai luokka-asemaa, ammattia ja kuulumista esimerkiksi aatteellisiin ja uskonnollisiin yhteisöihin on eri aikoina ilmaistu ja rakennettu pukeutumisen ja ulkoasun kautta.

---

[20] Craik 1994; Craik 2005; Entwistle 2000; Entwistle & Wilson 2001; Miller 2005.
[21] Entwistle 2000, 141; Entwistle & Wilson 2001, 4; Turunen 2011, 44–46.
[22] Lönnqvist 1972, 88; Ambjörsson 2011, 9–11; Roivainen 2016, 228.
[23] Vänskä 2012.

Muoti ja pukeutuminen käsitteinä

Tämä artikkelikokoelma kytkeytyy kansainväliseen pukeutumishistorian (engl. *dress history*) tutkimukseen, sillä teoksen artikkelit edustavat pukeutumisen historian tutkimusta, eivätkä niinkään muodin tutkimusta (engl. *fashion studies*). Näiden kahden erona on se, että pukeutumisen historian tutkimuksessa on laajempi aikajänne, eli esimerkiksi (länsimaisen) muodin synty ilmiönä sijoitetaan yleensä myöhäiskeskiaikaan, useimmiten 1300-luvulle, jolloin kaupankäynti vilkastui ja uudet eurooppalaiset kaupunkikeskittymät muuttivat eri sosiaaliryhmien dynamiikkaa.[24] Muodin tutkimus taas keskittyy usein nykyhetken tai aikaisintaan 1900-luvun muotiin ja ajoittaa muodin historian alkaneeksi 1850-luvulla, kun Pariisin perustettiin ensimmäiset suunnittelijavetoiset muotisalongit.[25] Muodin tutkimuksen lähtökohtana on ollut tutkijoiden kiinnostus modernia yhteiskuntaa kohtaan: muoti on ymmärretty modernin yhteiskunnan ilmiönä, ja tutkijat ovat pyrkineet selittämään muodin kautta modernin länsimaisen yhteiskunnan olemusta. Moderni pukeutuminen on nähty muodin järjestelmän tuottamana pukeutumisena erotuksena ei-modernien yhteisöjen pukeutumiselle.[26] ”Moderni” on tällöin ajallisesti ja paikallisesti epätarkka käsite, joka viittaa ajan henkeen, ei niinkään tiettyyn aikakauteen. Useimmiten termillä viitataan teollistumisen ja Ranskan vallankumousten myötä alkaneeseen kulutuskulttuurin aikaan. Keskeistä on modernin muodin erottelu ei-modernista pukeutumisesta, jolla tarkoitetaan modernia aikaa edeltävänä aikana käytettyjä kansanpukuja ja länsimaiden ulkopuolella käytettäviä pukuja, joita nimitetään esimerkiksi ”etnisiksi puvuiksi”.[27]

Modernin muodin tutkimukseen on sisältynyt myös ajatus siitä, että ulkoasusta, pukeutumisesta ja muodista on vasta modernin kulutuskulttuurin vuoksi tullut tärkeä identiteetin ja sosiaalisen aseman ilmaisemisen väline tai että nimenomaan moderni subjektiviteetti kytkeytyy identiteetin ilmaisemiseen yksilöllisen pukeutumisen ja ulkoasuvalintojen kautta.[28] Lisäksi muodin tutkimus on pohjannut ajatukseen siitä, että vain moderni länsimainen muoti on muuttuvaa, kun taas ei-moderni pukeutuminen on vakiintunutta ja muuttumatonta.[29] Jako muuttumattomiin tai hitaasti

---

[24] Breward 1995, 1–22; ks. myös Susanna Niirasen artikkeli tässä teoksessa.
[25] Cumming 2004, 15–17; Taylor 2013, 25.
[26] Black et al. 2013, 3.
[27] Breward & Evans 2005, 1; Wilson 2005, 9; Roivainen 2016, 33; Black et al. 2013, 3.
[28] Esim. Entwistle 2013, 97.
[29] O’Connor 2005, 41.

muuttuviin kansanpukuihin ja nopeammin muuttuviin muotipukuihin on toisaalta ollut myös pukuhistoriallisen kansanpukuja ja säätyläisten muotipukuja koskevan tutkimuksen pohjana. Jakoa ovat sittemmin kritisoineet sekä muodin että kansanpukujen tutkijat huomauttamalla, että moderni ja ei-moderni eivät ole toisensa poissulkevia vaan rinnakkaisia ilmiöitä ja että modernisaation kulku ei ole ollut yksioikoista. Esimerkiksi suomalaisissa kansanpuvuissa voi nähdä muotipukujen vaikutteita. Lisäksi siirtymä kansanpuvusta moderniin muotipukuun ei tapahtunut hetkessä, vaan kansanpuku muuttui vaiheittain. ”Kansanpuvun” ja ”muotipuvun” rinnalle onkin otettu käyttöön ”kansanomaisen puvun” ja ”kansanomaisen muotipuvun” käsitteet tuomaan esille siirtymän vaiheittaisuutta ja kansanomaisen pukeutumiskulttuurin ja muodinmukaisen pukeutumisen rinnakkaisuutta ja päällekkäisyyttä.[30]

Lisäksi on huomautettu, että teollistuminen ja siihen kytkeytyvä modernisaatio ovat itse asiassa yksipuolistaneet pukeutumiskulttuuria ja vähentäneet vaatteisiin sisältyviä identiteettiä koskevia merkityksiä: modernissa yhteiskunnassa pukeutuminen kertoo lähinnä vain sukupuolesta ja sosiaalisesta ryhmästä, kun aiemmin sen kautta ilmaistiin myös esimerkiksi ammattia, uskontoa ja aluetta tai jopa kylää, josta yksilö oli kotoisin. Modernisaation myötä alueelliset erot pukeutumisessa katosivat ja erilaisten ammattikohtaisten asujen tilalle tulivat työasut, joita käytetään useilla aloilla, sekä univormut, jotka ilmaisevat työntekijän hierarkkista asemaa organisaatiossa.[31] Esimerkiksi kansatieteilijä U. T. Sirelius perusteli vuonna 1915 pukututkimuksen tärkeyttä juuri edellä mainittuihin syihin vedoten:

> Tuskinpa kulttuuri millään muulla alalla siinä määrin on ollut muutosten alainen kuin puvun. [– –] Enemmän kuin missään muussa ihmishengen tuotteessa tulevat siinä näkyviin erilaiset maku- ja muotisuunnat. Siinä kuvastuvat myös kantajan sukupuoli, sieluntila, hänen ikänsä, suhteensa avioliittoon, hänen yhteiskunnallinen asemansa ja jäsenyytensä jossakin erikoisessa ihmisryhmässä tai uskonlahkossa – vieläpä vuodenaikakin, jona pukua pidetään.[32]

---

[30] Roivainen 2016, 33; Johnson 2018, 22–23.
[31] Eicher & Sumberg 1995, 301–305; Crane 2000, 3.
[32] Sirelius 1990 [1915], 1.

[Kuva007 (Tiedosto 1Turunen&NiiranenKuva007) Kuvateksti 007: Kuva 7. Univormuilla luodaan ryhmäidentiteettiä, tehdään jäsenten välisiä hierarkkisia suhteita näkyviksi ja korostetaan eroa muihin. Samalla yhtenäisellä pukeutumisella voidaan häivyttää myös ryhmän jäsenten yksilöllisiä piirteitä. Kuopion VPK:n III komppania, 1905. Kuva: Victor Barsokevitsch (kuvaaja), Kuopion kulttuurihistoriallinen museo.]

Muodin tutkija Jennifer Craik (1994) on muistuttanut, että kaikissa pukeutumisen järjestelmissä, myös ei-länsimaisissa kulttuureissa, vaikuttaa samanlainen muodin systeemi kuin modernissa länsimaisessa muodin järjestelmässä: niissä kaikissa pukeutumisen ja ulkoasun tyylit vaihtuvat, niihin sisältyy tietynlaisia pukeutumisen sääntöjä ja vaatteiden ja ulkoasun tarkoituksena on ilmaista valtaa, statusta ja sosiaalista sijoittumista. Tämä pätee myös ei-muodikkaina pidettyihin pukeutumistyyleihin, kuten alakulttuurisiin ja etniseen pukeutumiseen sekä työpukeutumiseen. Määrittelemällä kaiken ulkoasua, vaatteita ja pukeutumista koskevan tutkimuksen muodin tutkimukseksi Craik on halunnut osoittaa, että länsimainen muodin järjestelmä ei ole ainutlaatuista ja että nyky-yhteiskunnassa kaikilla pukeutumisen tavoilla on jonkinlainen suhde suunnittelijavetoiseen huippumuotiin, myös työpukeutumisella ja anti-muodilla, sillä ne ovat ymmärrettävissä vain suhteessa vallitsevaan muotiin. Craik jakaa muodin käsitteen kuitenkin eliittimuotiin, joka tarkoittaa muodin keskuksissa suunniteltua huippumuotia, ja jokapäiväiseen muotiin, joka tarkoittaa tavallisten ihmisten pukeutumistapoja ja -tyylejä.[33]

Pukeutumisen historian tutkimuksessa samoin kuin antropologisessa pukeutumisen tutkimuksessa pääkäsitteeksi on vakiintunut englannin kielen *dress*, joka pitää sisällään kaiken vaatetuksen, ja muodilla tarkoitetaan vain tiettyä muodikkaana pidettyä pukeutumistapaa. Erityisesti antropologit ovat huomauttaneet, että *fashion* on eurosentrinen käsite, joka ottaa pukeutumisen lähtökohdaksi eurooppalaisen ja amerikkalaisen keski- ja yläluokkaisen pukeutumisen ja elämäntavan. *Dress* on neutraalimpi käsite, jonka alla voi tutkia pukeutumista sen omista lähtökohdista käsin.[34] Lisäksi *dress*-käsitteen kautta on mahdollista tutkia myös alastomuuden ja pukeutumisen rajanvetoa. Kuten Bo Lönnqvist on todennut: jos vaatteita ei olisi, ei olisi myöskään alastomuuden käsitettä.[35]

[Kuva008 (Tiedosto 1Turunen&NiiranenKuva008 Kuvateksti 008: Kuva 8. Pukeutumisella on osoitettu säädyllisyyttä, mutta toisaalta myös vaatteiden käyttötarkoitus ja konteksti määrittävät

---

[33] Craik 1994, ix–xi.
[34] Eicher & Sumberg 1995, 299–300; Taylor 2013, 27.
[35] Lönnqvist 2008, 78–79.

rajaa siveellisyyden ja siveettömyyden tai alastomuuden ja pukeutumisen välillä. Urheiluvaatetuksessa naisille sallittiin housumaiset asut ennen kuin niiden käyttö oli muutoin hyväksyttyä. Tyttöjä voimistelupuvuissa, 1910. Kuva: Victor Barsokevitsch (kuvaaja), Kuopion kulttuurihistoriallinen museo.]

Käytämme tässä kirjassa *pukeutuminen* (dress) -termiä tuodaksemme esiin myös vaatteiden valintaan ja käyttämiseen liittyvää *toimintaa*, jota sanoihin *vaate* ja *puku* ei liity. Vaate viittaa yksittäisiin vaate- tai kangaskappaleisiin, vaatteet ja puku myös niiden muodostamaan kokonaisuuteen, mutta pukeutuminen on sekä teko että esine, pukeutujan, pukijan tai puvustajan prosessi ja tuote. Kun ”pukeudutaan päivälliselle”, ei pukeutuminen tässä tapauksessa tarkoita alastomuuden vastakohtaa, vaan tietynlaisten tilaisuuteen sopivien vaatteiden valintaa ja käyttöä.[36] Vaatteiden valitsemisessa ja käytössä ei nimittäin ole kyse mistään pienestä asiasta, sillä pukeutuminen on saatettu jopa nähdä avoimena protestina vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä vastaan. Kuten Mikkolan ja Turusen artikkeleissa todetaan, ulkoasuun kohdistunut pilkka, paheksunta, nimittely ja naurunalaiseksi tekeminen ovat tehokkaita sosiaalisen kontrollin muotoja, joilla yhteisöissä puututtiin vääränlaisena pidettyyn pukeutumiseen. Joskus pukeutumiseen ja turhamaisuuteen kohdistunut arvostelu saattoi perustua esimerkiksi tieteen luomalle arvovallalle, kuten 1800-luvun raskausvaatetusta käsitelevästä Anna Niirasen artikkelista selviää.

Kokonaisvaltainen näkemys pukeutumisesta ja sen muutoksista

Tämän kirjan toimittamisen lähtökohtana on antropologien Joanne B. Eicherin ja Mary Ellen Roach Higginsin määritelmä pukeutuneesta ihmisestä kokonaishahmona (saks. *gestalt*), johon sisältyvät kaikki ne tavat, jolla ruumista (engl. *body*) on muokattu – esimerkiksi ihon värjääminen, parfyymin käyttö, kampaus – ja verhottu niin vaattein, asustein kuin koruin.[37] Kirjan artikkeleissa ei rajaudutakaan pelkästään vaatteisiin, vaan niissä huomioidaan myös esimerkiksi peruukit, jalkineet, korut ja kampaukset olennaisena osana ulkoasua. Eicherin ja Roach-Higginsin määritelmän tarkoituksena on kiinnittää huomiota siihen, että on vaikeaa tai lähes mahdotonta

[36] Koskennurmi-Sivonen 2003, 1–4.
[37] Eicher & Roach-Higgins 1992; Roach-Higgins & Eicher 1995, 9–10.

erotella, milloin ruumis on alaston tai luonnollinen ja milloin pukeutunut tai muokattu, ja eritellä, mikä on vartalon pukemista ja mikä sen muokkaamista. Pukeutuneen ihmisen määrittely kokonaishahmoksi pyrkii myös purkamaan eurosentristä suhtautumista pukeutumiseen ja ulkoasuun. Antropologisessa tutkimuksessa vieraiden kulttuurien jäsenten ulkoasun piirteitä on aiemmin saatettu kuvata (vähättelevässä mielessä) alastomuutena, koristautumisena, ruumiin silpomisena tai epämuodostumina silloin, kun ne eivät ole vastanneet tutkijan omia pukeutumis- ja ulkonäkökäsityksiä. Tutkijat eivät ole tällöin huomanneet, että he ovat tulkinneet ulkoasun piirteitä oman kulttuurinsa arvolatautuneiden käsitteiden ja kategorioiden kautta. Tätä teemaa artikkelikokoelmassa avaavat erityisesti Huuhkan ja Lehtisen artikkelit.

Historiallisen näkökulman kautta tämä kirja tuo esiin pukeutumisen muutoksen laajemmat kaaret kuin huippumuotiin keskittyvät teokset, joissa muoti leviää edelläkävijöiltä vääjäämättä alaspäin yhteiskunnan alempien kerrosten tai ”kansan” pariin. Tuoreemmassa pukeutumisen ja muodin tutkimuksessa näitä yleisesityksiä ja teorioita on syystäkin kritisoitu elitistisyydestä, sillä ne käsittelevät muotia suunnittelijavetoisena ilmiönä ja antavat muodin leviämisestä kuvan yksipuolisena prosessina.[38] Toiseksi ne muodostavat muodin historiasta mielikuvan konsensuksena, vaikka pukeutuminen ja muoti ovat aina herättäneet paljon keskusteluja ja kiistoja.[39] On hyvä muistaa, että pukeutumista ovat kommentoineet muotisuunnittelijoiden ja -toimittajien ohella myös esimerkiksi papit, lääkärit, kirjailijat, opettajat, poliitikot ja taiteilijat. Monessa artikkelissa tutkimustehtävänä onkin ollut selvittää, miten muotiuutuudet ovat käytännössä levinneet ja mitkä taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset tekivät ovat edistäneet ja mitkä hidastaneet niiden käyttöönottoa. Samalla artikkelit kertovat siitä, kuinka katukuvassa muodin muutokset ovat voineet näkyä vasta vuosia myöhemmin, jos lainkaan. Tosiasiassa katukuvassa on aina elänyt useita muoteja ja pukeutumistyylejä rinnakkain, josta esimerkkinä voi pitää kansanpukujen, muotipukujen ja kansanomaisten muotipukujen rinnakkaiseloa 1800-luvulla. 1800-luvulla syntyi muotipuvun vastareaktiona myös musta körttipukeutumisen tyyli, jota kirjassa käsittelee Mikkolan artikkeli. Useimmat teoksen artikkeleista itse asiassa muistuttavat, että muodin seuraamista on pidetty turhamaisuutena ja tuomittavana ylellisyytenä, joka ei ole kuulunut kunnialliselle ja asemansa ymmärtäneelle ihmiselle.

Myös pukeutumisen historian akateeminen tutkimus on kansainvälisesti keskittynyt pitkälti eliitin pukeutumiseen ja *haute couture* -muotiin. Rajatun tutkimuskentän ulkopuolella tutkijoita ovat

---

[38] Keskustelusta ks. Appleford 2013.
[39] Crane 2000, 99.

kiinnostaneet lähinnä ala- ja vastakulttuuriset tyylit. Yhteiskunnan alakerrosten tai keskiluokkaisten ihmisten pukeutumista on tutkittu vain vähän, samoin massamuotia. Tavallisten ihmisten muotia on usein pidetty merkityksettömänä, arkipäiväisenä ja rumana, koska se ei useimmiten ole edustanut tutkijoiden omia esteettisiä tai yhteiskunnallisia näkemyksiä ja arvostuksia. Silloinkin kun tutkijat ovat painottaneet pukeutumisen merkitystä identiteetin konstruoinnissa, he ovat tavallisimmin tutkineet sitä vain kapean ryhmän osalta, kuten Kaori O'Connor on todennut. O'Connor on myös huomauttanut, että muotia tutkitaan usein erotiikan ja fetissien kontekstissa, vaikka pukeutumisessa on kyse paljon muustakin kuin pelkästä seksuaalisuuden ilmaisusta. Tutkimukset ovat siis itse asiassa kaventaneet pukeutumistutkimuksen kenttää sivuuttaessaan valtavirtamuodin ja tavallisten ihmisten arkisen pukeutumisen.

[Kuva009 (Tiedosto 1Turunen&NiiranenKuva009) Kuvateksti 009: Kuva 9. Ihmisen yhteiskunnallinen asema ja varallisuus näkyvät usein ulkoasussa. Myös köyhyys voi olla silmiinpistävää. Paavo Hyvärinen, 1918. Kuva: Victor Barsokevitsch (kuvaaja), Kuopion kulttuurihistoriallinen museo.]

Tässä kontekstissa pohjoismainen kansanpukuja koskeva kansatieteellinen tutkimus ja siihen kytkeytynyt museoiden tallennustoiminta ovat olleet poikkeuksia. Koska kansatiede on ollut täällä kansallisesti tärkeä tieteenala ja koska pohjoismaiset kansallismuseot ovat olleet juuri kulttuurihistoriallisia museoita, suomalaisten museoiden kokoelmiin on kerätty runsaasti myös tavallisten ihmisten vaatteita, vaikka esimerkiksi köyhien ihmisten loppuun kulutettujen, rikkinäisten ja arkisten vaatteiden ei ole katsottu olevan tarpeeksi merkityksellisiä ja arvokkaita museoiden kokoelmiin.[40] Kansatieteellisestä museopoliittisesta painotuksesta johtuen Suomessa on kuitenkin tehty paljon tutkimusta myös kansanomaisesta pukeutumisesta, ja tehdään edelleen, kuten tämänkin kirjan artikkelit osoittavat. Toisaalta artikkelit osoittavat myös, että arkisesta pukeutumisesta on konkreettisten vaatekappaleiden lisäksi jäänyt paljon lähteitä muun muassa kirjeenvaihtojen, pukeutumisohjeiden ja -oppaiden, perukirjojen, vaate- ja kangaslaskujen sekä sananlaskujen muodossa. Samalla artikkelit havainnollistavat tutkimuksen lähtökohtia, eli kertovat, millaisten lähteiden kautta pukeutumisen historiaa voi lähestyä ja miten eri lähteitä voi hyödyntää myös omassa tutkimuksessa.

Pukeutumisvaikutteiden leviämisen ohella monet kirjan artikkeleista kertovat myös siitä, kuinka vaatteiden materiaalit, valmistus ja tuotanto, huolto, muokkaus ja uusiokäyttö ovat olennainen osa

[40] Turunen 2011, 35–37; Roivainen 2016, 21–22, 42, 60, 99–106.

ulkoasun ja pukeutumisen kulttuuria. Esimerkiksi Nevalan artikkelissa osoitetaan, kuinka lottapuvussa yhdistyivät paitsi sekä immateriaalinen ja moraalinen puhtaus myös konkreettinen vaatimus siitä, että puku oli pidettävä tahrattoman puhtaana hankalissakin rintamaolosuhteissa. Uotilan ja Huuhkan artikkeleissa käydään läpi niitä konkreettisia vaikeuksia, joita vaatteiden valmistuksessa tarvittavien materiaalien valmistus ja hankinta ovat käytännössä voineet tarkoittaa. Vilkuna puolestaan kuvaa, kuinka olennainen osa 1700-luvun pukeutumiskulttuuria oli peruukin säännöllinen huoltaminen ja muodistaminen. Oikeanlaisen ulkoasun ylläpito saattoikin viedä monet palveluiden käyttäjät vararikon partaalle, mutta toisaalta uudet pukeutumiskäytännöt synnyttivät myös kokonaan uusia käsityöläisryhmiä ja uudenlaista osaamista. Susanna Niirasen artikkelissa tarkastellaan kansainvälisten hovi- ja kauppakontaktien merkitystä pukeutumisinnovaatioiden leviämisessä sekä materiaalien roolia ulkoasun rakentamisessa. Materiaalien merkityksiä analysoi omassa artikkelissaan myös Roivainen, joka käsittelee nykylasten ajatuksia vaatteista osana lapsuuden kokemusmaailmaa ja leikkejä.

Nykyajan näkökulmasta tarkasteltuna usein unohtuu, että vaatehuolto – pesu, silitys, säilytys ja korjaus – ovat aina olleet olennainen osa pukeutumiskulttuuria. Tutkijatkaan eivät aina ole osanneet kiinnittää tähän huomiota, kuten etnologi Kaija Heikkinen on huomauttanut. Pyykinpesu on tyypillinen esimerkki sukupuolittuneesta kotityöstä, jonka merkityksen miespuoliset tutkijat ovat työntekoa käsitellessään usein sivuuttaneet.[41] Ennen pesukoneiden läpimurtoa pyykinpesu oli paitsi vaivalloista myös fyysisesti raskasta ja aikaa vievää työtä. 1900-luvun puolella kotitalouksien koneellistuminen onkin mullistanut vaatehuollon täysin, mikä käy ilmi erityisesti Ekholmin ja Friskin artikkelissa trikoovaatteiden läpimurrosta. Artikkeli paljastaa myös, kuinka valmisvaatteet ja kulutuskulttuuri ovat itse asiassa varsin tuoreita ilmiöitä suomalaisessa kontekstissa – erityisesti miten helppoa vaatteiden hankkimisesta on tullut verrattuna aikaisempiin vuosisatoihin. Ympäristölle tämä muutos ei kuitenkaan ole ollut hyväksi: nykysuomalainen tuottaa vuosittain noin 13 kiloa vaatejätettä, ja määrä kasvaa koko ajan paitsi itse tuotannon lisääntyessä myös tekstiilien heikon laadun ja vaatteisiin liittyvän kertakäyttökulttuurin vuoksi.[42]

[Kuva010 (Tiedosto 1Turunen&NiiranenKuva010) Kuvateksti 010: Kuva 10. Pyykinpesu oli raskasta ja aikaa vievää työtä: pesuvedet kannettiin ja lämmitettiin, pyykit pestiin käsin tai

[41] Heikkinen 2007, 29.
[42] Ks. esim. Circhubs-tietopankki.

keitettiin suurissa padoissa. Talvella pyykki huuhdeltiin avannossa. Pekka Halosen maalaus *Avannolla*, 1900. Kuva: Valtion taidemuseo, Wikipedia, Public domain.]

[Kuva011 (Tiedosto 1Turunen&NiiranenKuva011) Kuvateksti 011: Kuva 11. Suomen sähkölaitosyhdistyksen neuvontakuva pesukoneista. Koneistuminen on helpottanut vaatehuoltoa huomattavasti. Pesukone alkoi yleistyä Suomessa 1950-luvun lopulta lähtien. Kuva: Valokuvaamo Kuvakiila (kuvaaja), Suomen sähkölaitosyhdistys, Tekniikan museon kuvakokoelmat.]

Pukeutumisen pitkä ajankaari – teoksen rakenne ja artikkelit

Kirjan näkökulma pukeutumiseen menneisyyden eri yhteisöissä on laaja ja se kattaa monta vuosisataa. Maantieteellisesti ja ajallisesti kirjassa liikutaan kuitenkin uuden ajan eli 1500-luvun jälkeisessä Euroopassa – pääasiassa Suomessa, vaikka pääsemme seuraamaan myös Britanniassa 1800-luvulla käytyä keskustelua äitiysvaatetuksesta, matkaamme 1800- ja 1900-lukujen vaihteen Afrikkaan siellä toimineiden suomalaisten lähetystyöntekijöiden mukana sekä tutustumme Venäjän vähemmistökansoihin kuuluviin mareihin ja heidän pukeutumisessaan yhä vaikuttaviin säädyllisyyskäsityksiin. Kirjan yksitoista käsittelyartikkelia rakentuvat sekä kronologiselle että temaattiselle jaottelulle. Tämä rakenne auttaa lukijoita hahmottamaan ajallisia yhteyksiä ja pidemmän aikavälin muutoksia niin itse pukeutumisessa, muodissa ja muissa ulkonäkökysymyksissä kuin myös erilaisissa tavoissa suhtautua muutoksiin.

Teoksen aloittaa Susanna Niirasen artikkeli ”Katariina Jagellonica ja dynastisen pukeutumisen taito. Analyysi 1550-luvun maalauksesta”, joka sijoittuu 1500-luvun eurooppalaisten hallitsijasukujen maailmaan. Artikkelin tutkimuskohteena on puolalaissyntyinen prinsessa Katariina Jagellonica (1526–1583), Ruotsin kuninkaan Juhana III:n puoliso, joka Suomessa muistetaan erityisesti lyhyeksi jääneestä hovielämän kukoistuskaudesta Turun linnassa. Niiranen tutkii artikkelissa Katariina Jagellonicasta 1550-luvulla maalattua muotokuvaa, jossa puolalaisprinsessalla on yllään espanjalaistyyliä edustava musta puku. Espanjalainen pukumuoti oli aikansa muotiaalto, joka levisi eurooppalaisiin hoveihin. Niiranen osoittaa, kuinka Katariina Jagellonica ilmaisi pukeutumisella ja espanjalaisella pukutyylillä sekä omaa että sukunsa asemaa, valtaa ja varallisuutta. Puku asusteineen olikin tehokas tapa osoittaa kuninkaallisen kantajansa statusta niin suhteessa

uskonnollisiin ideaaleihin kuin myös lapsuudenperheeseen, puolisoon ja kilpaileviin dynastioihin. Katariinan muotokuvaan ikuistetussa ulkoasussa ei siis ollut mitään sattumanvaraista.

Kustaa H. J. Vilkunan artikkelissa ”Peruukki, puuteri ja varhaismoderni mies” olemme 1700-luvun Ruotsissa, jonka itäinen osa Suomi vielä tuolloin oli. Vilkuna osoittaa, kuinka 1700-luvun puolessavälissä peruukki oli oleellinen osa säätyläismiesten pukeutumista ja hyväksyttynä pidettyä ulkoasua. Peruukki oli todellinen statussymboli, joka kertoi paitsi käyttäjänsä sosiaalisesta asemasta ja varallisuudesta myös tämän oikeanlaisesta maskuliinisuudesta, kunniallisuudesta ja säädyllisyydestä. Miesten päänpeittämistä määritteli siis samantapainen kulttuurinen moraalikoodisto kuin naisilla, jotka joutuivat julkisesti liikkuessaan peittämään päänsä. Vilkunan artikkeli kertoo myös käsityöstä muodin takana: peruukkimuodin leviäminen merkitsi myös peruukin tekijöiden ja huoltajien oman ammattikunnan syntymistä myös niihin asutuskeskuksiin, joissa oli potentiaalista asiakaskuntaa. Varsinkin peruukin säännöllinen huoltaminen oli ylellisyyttä, johon kaikilla ei suinkaan ollut varaa.

Seuraavien lukujen ajallinen taustamaisema on 1800-luvun Eurooppa. 1800-luvulla läntinen maailma alkoi teollistua, kaupungit kasvoivat ja perinteinen maatalousvaltainen elinkeinorakenne muuttui asteittain, kun säätyprivilegioihin sidottuja oikeuksia ja kaupankäynnin sääntelyä purettiin. Maalta muutettiin yhä enenevässä määrin kaupunkeihin tehdastyöhön ja erilaisiin palveluammatteihin. Britanniasta 1700-luvun lopulla alkanut teollinen vallankumous löi itsensä läpi nopeasti varsinkin tekstiiliteollisuudessa: kutomakoneilla kangasta voitiin kutoa aikaisempaa huomattavasti nopeammin ja uusi keksintö ompelukone mahdollisti vaatteiden sarjatuotannon. Teollisen vallankumouksen myötä tekstiiliteollisuus ei siis enää ollut riippuvainen yksittäisten ihmisten kudonta- ja ompelutaidoista tai -nopeudesta. Tällä oli valtava vaikutus paitsi pukeutumiseen myös koko yhteiskuntaan.[43] Toisaalta kehityksen mahdollisti myös sopiva raaka-aine. Puuvilla on tekstiiliteollisuudessa ollut halpa, riittoisa ja muunneltavissa oleva materiaali, jota voitiin kasvattaa siirtomaissa ja jota kudottiin kankaiksi ja ommeltiin vaatteiksi teollistuvan Euroopan tehtaissa.[44]

---

[43] Breward 1995, 146–147; Godfrey 1982, 22–27.
[44] Ks. mm. Riello 2013, 265–269.

[Kuva012 (Tiedosto 1Turunen&NiiranenKuva012) Kuvateksti 012: Kuva 12. Perheenäiti Fanny Kyytinen ompelemassa ompelukoneella vuonna 1960. Kuva: Pekka Kyytinen (kuvaaja). Museovirasto, Kansatieteen kuvakokoelma, Pekka Kyytisen kokoelma.]

1800-luvun aikana tekstiilituotteet siis halpenivat yleisesti ja tehdastekoista ostokangasta alkoi olla saatavilla myös Suomen maalaispitäjissä, minkä Merja Uotilan artikkeli ”Kun talonpojat ryhtyivät kuluttamaan. Pukeutuminen miehen aseman ja varallisuuden ilmentäjänä 1800-luvun alun suomalaisessa maaseutuyhteisössä” todentaa. Vaatteet olivat 1800-luvullakin tärkeä osa yksittäisen ihmisen omaisuutta: ihmisen kuoltua vaateomaisuus luetteloitiin *perukirjaan* eli omaisuusluetteloon muun omaisuuden tavoin, ja se siirtyi perintönä edelleen eteenpäin. Perukirjat ovat siitä syystä oiva lähde myös vaatetuksen historian ja muodin muutosten tutkimisessa. Kuten Uotila osoittaa, hollolalaiset talonpojat omistivat perukirjojen perusteella värikkäitä vaatteita ja arvokkaita päällystakkeja, jotka yhä useammin oli valmistanut ammattikäsityöläinen. Omavaraistalouden kulttuuri alkoi hiljalleen väistyä myös 1800-luvun Suomessa, eikä mielikuva harmaasta talonpoikaiskansasta siis pidä paikkaansa ainakaan 1830-luvun Hämeessä.

Itä-Suomessa tilanne oli kuitenkin 1800-luvun aikana toisenlainen. Uskonnolliset herätysliikkeet riisuivat vaatteista kirkkaammat värit ja koristeet ja toivat tilalle oman pukeutumiskulttuurinsa. Kati Mikkolan artikkelissa ”Uskonnolliset, yhteiskunnalliset ja moraaliset uhkakuvat. Säädynmukaisen pukeutumisen murtuminen 1800- ja 1900-luvun taitteen Suomessa” kuvataan, kuinka herätysliikkeiden vaatimatonta ja tummasävyistä asua voi itse asiassa pitää avoimena protestina moderneina ja maallisina pidettyjä muoti-ilmiöitä ja uutuuksia vastaan. Syntyperään perustuneessa sääty-yhteiskunnassa vaatteet kertoivat suoraan kantajansa sosioekonomisesta asemasta, mutta 1800-luvun kuluessa nämä tiukat rajat alkoivat asteittaisesti murtua. Uusien muotien leviämistä ei kuitenkaan katsottu hyvällä, koska vaatteilla koreilua pidettiin turhamaisuutena, joka oli yksi seitsemästä kuolemansynnistä. Yhteisö valvoi jäseniensä ulkoasua ja puuttui poikkeamiin.

Maailmanlaajuisesti 1800-lukua hallitsi imperialismi, millä tarkoitetaan eurooppalaisten suurvaltojen kiihtyvää kilpailua poliittisesta ja taloudellisesta vaikutusvallasta myös Euroopan ulkopuolisilla alueilla. Imperialismi vei emämaan aatteita, arvoja ja materiaa kauas mertentakaisiin siirtomaihin ja toi raaka-aineita takaisin kotimaahan. Vaikka Suomi, autonomisena osana Venäjän keisarikuntaa, ei ollutkaan imperiumi eikä harrastanut siirtomaapolitiikkaa, myös monet suomalaiset lähetit matkasivat 1800-luvulla eurooppalaisiin siirtomaihin tekemään kristillistä

lähetystyötä. Essi Huuhkan artikkelissa ”Alastomat ja puetut. Ambojen pukeutuminen suomalaisten lähetystyöntekijöiden huolenaiheena 1800–1900-lukujen taitteen Lounais-Afrikassa” tarkastellaan suomalaisten lähetystyöntekijöiden vaatetusprojektia. Huuhka osoittaa, kuinka lähetystyöntekijät toivat uskonnon ohella kotimaastaan mukanaan myös länsimaista arvomaailmaa ja elämäntyyliä puhtauskäsityksineen, joiden näkyvä osa oli länsimaalaistyylinen pukeutuminen. Tavoitteena oli, että kristityiksi kääntyneet ambot saivat läheteiltä kasteen yhteydessä vaatteet, joilla haluttiin korvata ambojen omat perinteiset siveettöminä pidetyt asut. Läheteille länsimainen asu ambon yllä kertoi, että käännytystyö oli onnistunut, vaikka todellisuudessa ulkoasun ja maailmakatsomuksellisen muutoksen yhteys ei suinkaan ollut näin yksinkertainen tai ongelmaton.

Todellisuuden ja ideaalien välistä ristiriitaa tarkastelee myös Anna Niirasen artikkeli ”’Kevyt, väljä, lämmin’. Raskausajan ja synnytyksen pukeutumisen ideaalit 1800-luvulla”. Artikkelissa tutkitaan brittilääkäreiden käsityksiä terveellisestä raskausajan ja synnytyksen pukeutumisesta. Monet lääkärit hyökkäsivät 1800-luvulla naisten muotia ja varsinkin naisten korsetinkäyttöä vastaan. Korsetti oli 1800-luvun Britanniassa ja muuallakin Euroopassa keskeinen osa naisten pukeutumista, mutta korsetin tarkoituksenmukaista kiristämistä (engl. *tight-lacing*) syytettiin lääketieteessä niin laskevasta syntyvyydestä, keskenmenoista kuin naisten kärsimistä terveysongelmista. Lääkärien kirjoitusten taustalla oli pitempikestoisia muutoksia synnytyslääketieteessä, jotka määrittelivät potilaan ja lääkärin välistä suhdetta ja varsinkin säädyllisyyttä naispotilaan ja mieslääkärin välillä. Toisaalta 1800-luvun lääketieteessä korostettiin ihmisten itsehoidollista vastuuta oman terveytensä ylläpidossa: lääkäreiden mukaan pukeutumisessa tärkeintä olivat terveydelliset näkökulmat. Ulkonäöstään kiinnostuneet naiset voitiin leimata muodin orjiksi, jotka vaaransivat paitsi oman terveytensä myös lastensa ja koko kansakunnan tulevaisuuden. Tässä valossa pukeutuminen näyttäytyi siis merkittävänä yhteiskunnallisena tekijänä, jolla hoidettiin sekä yksittäisten ihmisten terveyttä että rakennettiin kokonaisten kansakuntien tulevaisuutta.

1900-luvun aikana Euroopan yli puhalsi kaksi tuhoisaa maailmasotaa, jotka muuttivat maanosan karttaa ja valtioiden välisiä rajoja sekä muokkasivat yksittäisiä yhteiskuntia ja olosuhteita maiden sisällä. Myös Suomesta tuli itsenäinen valtio loppuvuodesta 1917, sen jälkeen kun entinen Venäjän keisarikunta oli alkanut hajota ensimmäisen maailmasodan tappioiden ja vallankumousten seurauksena. Suuren sodan jälkeen naiset saivat äänioikeuden useassa Euroopan maassa, työläisten ja talonpoikien oikeuksia parannettiin laeilla ja yleinen vapaa-aika lisääntyi, kun kahdeksan tunnin työpäivä alkoi yleistyä. Toisaalta maailmansotien välinen ajanjakso todisti myös lisääntynyttä

kilpavarustelua ja kasvavia jännitteitä eurooppalaisten valtioiden välillä. Ajan militaariset ihanteet näkyivät myös suomalaisnaisten lottapuvuissa, kuten Seija-Leena Nevala osoittaa artikkelissa ”Lottapuku naisten maanpuolustusidentiteetin rakentajana ja ylläpitäjänä”. Isänmaallisen Lotta Svärd -maanpuolustusjärjestön harmaa mekkoasu toimi 1930-luvulla ja sota-aikana naisjäsenien yhtenäisyyden symbolina sekä rintamalla että kotioloissa. Yksinkertaisen puvun tarkoituksena olikin – paitsi häivyttää kantajansa persoonaa ja jäsenten sosiaalis-taloudellisia eroja – myös korostaa aseksuaalisen feminiinisyyden ihannetta suomalaisessa maanpuolustusaatteessa. Toisille lotta-asu valkoisine käsinauhoineen oli kuitenkin muistuma Lotta Svärd -järjestön juurista vuoden 1918 sisällissodan valkoisen Suomen suojeluskuntatoiminnassa. Vuonna 1944, Suomen hävittyä jatkosodan, lottajärjestö lakkautettiin ja lottapuvusta tuli hetkessä kielletty vaatekappale. Vasta 1990-luvulla Neuvostoliiton sortumisen jälkeen lottapuku on kokenut yhteiskunnallisen arvonpalautuksen. Puvun vaiheet paljastavat, kuinka lottapuku ei ole ollut pelkkä vaate vaan kuinka pukuun sisältyi monia latautuneita merkityksiä sekä käyttäjilleen itselleen että myös Suomen suhteissa Neuvostoliittoon.

Naisten pukeutuminen sekä työelämässä että vapaa-ajalla alkoi muuttua toisen maailmansodan jälkeen, kun housuista tuli hyväksytty vaatekappale myös suomalaisnaisten päällä. Arja Turusen artikkelissa ”Säädytöntä ja miesmäistä. Naisten housut ja sukupuolikäsitysten muutos 1900-luvulla” tutkitaan muistitietoaineiston kautta tätä asteittaista pukeutumisen muutosta, joka alkoi 1920-luvun aikana ja jatkui aina 1970-luvulle asti. Koska housut olivat olleet yksinomaan miesten vaate, naisten päällä housuja on pitkään pidetty säädyttöminä, epäsiveellisinä ja miesmäisinä. Kuten Turusen artikkeli osoittaa, eliitti tulkitsi housuihin pukeutuneet naiset seksuaalisesti epäilyttävinä ja liitti näihin homoseksuaalisia mielleyhtymiä. Kansan parissa naisten housujen käyttöä pidettiin enemmänkin vallitsevan sukupuolijärjestelmän vastaisena tekona, koska housujen avulla naiset saattoivat näkyvästi kapinoida Jumalan luomana pidettyä järjestystä vastaan. Pelkona oli, että naisista tuli miehiä, mikä olisi rikkonut luonnollisena pidetyn sukupuolten välisen hierarkian, jossa naisen paikka oli aina miestä alempana.

Naisten ulkoasuun liittyvää säädyllisyyttä käsitellään myös Ildikó Lehtisen artikkelissa ”Tukevasti maassa. Miksi marilaisnainen ei saa paljastaa jalkojaan?”, joka tarkastelee pään peittämiseen ja jalkojen suojaamiseen kohdistuvia normeja 1800-luvulta lähtien. Lehtinen kuvaa, kuinka Venäjällä Volgan alueella elävien marikulttuurin naisten 1960-luvulle asti käyttämät perinteiset jalkarätit ja säärykset sekä modernimmat sukat ovat marilaisissa yhteisöissä olleet sosiaalisen kontrollin, yhteisön hierarkian ja vallitsevan sukupuolijärjestelmän symboleita. Jalkojen verhoamiseen liittyvä

sosiaalinen kontrolli on koskenut erityisesti nuoria vasta-avioituneita naisia, joiden asema miehenpuoleisen suvun ja yhteisön sosiaalisessa hierarkiassa on perinteisesti ollut alhainen. 1900-luvun puolella Neuvostoliiton aikaiseen viralliseen naiskuvaan marilaisnaisten vanhanaikaisina ja epähygieenisinä pidetyt jalkarätit ja säärykset eivät kuitenkaan enää sopineet, sillä virallisen neuvostopropagandan ohjeistuksissa painotettiin pukeutumisen järkevyyttä ja hygieniaa. Perinteisten jalkaverhojen sijasta marilaisnaisia vaadittiin esiintymään avopäin ja paljain jaloin, mikä mareille on merkinnyt häväistyksi tulemista.

1900-luku todisti myös massatuotannon räjähdysmäistä kasvua ja kulutuskulttuurin lopullista läpimurtoa. Vaatteiden materiaalit ja niihin liitetyt merkitykset muuttuivat. Laura Ekholmin ja Matleena Friskin artikkelissa ”Kuinka trikoosta tuli päällysvaate? Trikoovaatteet 1960-luvun murroksena” kuvataan, kuinka joustavasta trikoosta ommellut kotimaiset valmisvaatteet alkoivat yleistyä toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa. Aineellinen elintaso alkoi nousta sota-ajan ja 1940- ja 1950-lukujen pula-ajan ja säännöstelyn jälkeen, samalla kun pukeutumisen konventiot muuttuivat yhteiskunnallisten muutosten myötä. Toisin kuin esimerkiksi 1800–1900-lukujen vaihteessa, jolloin tavalliset ihmiset alkoivat vaurastumisen myötä käyttää aiemmin vain säätyläisille kuuluneita vaatteita ja asusteita, 1960-luvulla tapahtui juuri päinvastoin: vaurastuminen merkitsi aiemmin työväenluokkaisena tai rahvaanomaisena pidettyjen pukeutumistapojen yleistymistä. Aiemmin vain alus- ja urheiluvaatteiden materiaalina käytetystä trikoosta tuli nopeasti hyväksytty materiaali myös päällysvaatteissa. Muutosta edistivät teollinen sarjatuotanto, populaarikulttuurin virtaukset, seksuaalinen vapautuminen sekä keskuslämmityksen, juoksevan veden ja pesukoneiden läpimurto suomalaisissa kotitalouksissa. Muotia myös kohdennettiin aiempaa selvemmin nuorille kuluttajille.

Kirjan päättävästä Päivi Roivaisen artikkelista ”Lapsen iholla – lastenvaatteet, tuntoaisti ja pukeutumisen moniaistinen materiaalisuus” saamme lukea suomalaisten 5–7-vuotiaiden nykylasten kokemuksia trikoosta. Lapsille vaatteiden tärkeimmät ominaisuudet liittyvät pääasiassa käyttömukavuuteen, väreihin ja vaatteiden synnyttämiin tunteisiin ja muistoihin. Ihminen tuntee päällään olevat vaatteet ja aistii niiden materiaalit ja leikkaukset. Kuten artikkelissa todetaan, eri sosiaaliryhmien väliset erot ovatkin usein paitsi näkyneet myös tuntuneet vaatetuksessa. Artikkeli liittyy uudempaan materiaalisen kulttuurin tutkimukseen, jossa pukeutumista käsitellään moniaistisesti, siis miltä vaatteet näyttävät, tuntuvat, tuoksuvat, haisevat ja kuulostavat. Aiemmassa tutkimuksessa on useimmiten korostettu lähinnä näköaistin merkitystä: tärkeänä on pidetty vaatteiden estetiikkaa, käsityötaitoa, eri värien yhdistelmiä sekä ylellisyyden vaikutelmaa.

Roivainen luo artikkelissa katsauksen myös lasten vaatteiden historiaan. Kuten hän huomauttaa, lastenvaatteet on suomalaisessa pukeutumisentutkimuksessa usein sivuutettu kokonaan: ne ovat olleet näkymätön osa materiaalista kulttuuria. Tämä tutkimuksellinen sokeus kertoo epäilemättä paljon aikaisemman tutkimuksen painopisteistä ja siitä, mitä on pidetty tärkeänä, arvokkaana ja edustavana. Uusin tutkimus on kuitenkin viime vuosikymmeninä tehnyt näkymätöntä näkyväksi ja kiinnittänyt huomiota juuri aiemmin väheksyttyihin tutkimusaiheisiin, väestö- ja ikäryhmiin sekä aineistoihin.

Kehityksellä kohti kulutusyhteiskuntaa ja massatuotantoa on kuitenkin ollut kääntöpuolensa. Kuten kirjan alkupuolen artikkelit muistuttavat, ennen teollista tuotantoa tekstiilit olivat kalliita ja pukeutumisen sosiaaliset rajat olivat siitäkin syystä selvemmin erottuvia. Nyt yhä useammalla on ainakin kehittyneissä maissa varaa pukeutua paremmin ja omistaa useampiakin vaatekertoja, mutta todellisuudessa tekstiiliteollisuuden koko ajan kasvava kuormitus on vakava uhka paitsi luonnon ekotasapainolle myös vaatteita valmistaville ja niitä käyttäville ihmisille. Muotimaailman haasteena on vaatteiden halpatuotanto, joka lisää varsinkin kolmannen maailman ongelmia, köyhyyttä ja sosiaalista epätasa-arvoa. Tuotanto on siirretty kauas kuluttajien näköpiiristä, joille vaatteen alhainen hinta on yleensä ratkaisevampi tekijä kuin tuotteen eettisesti kestävä alkuperä. Samalla vaatemuodista on tullut nopeasti vaihtuva kulutushyödyke, globaalin epätasa-arvon symboli ja jatkuvasti paheneva ympäristöongelma. Vaatteet tehdään usein materiaaleista, jotka eivät kestä käytössä ja joiden kierrättäminen on hyvin vaikeaa.[45] Näyttää siltä, että vain muutamassa vuosikymmenessä olemme unohtaneet, että menneinä vuosisatoina vanhoja vaatteita paikattiin, uudistettiin ja niistä ommeltiin kokonaan uusia vaatteita. Tekstiilejä leikeltiin myös matonkuteiksi, hyötykäytettiin kotitaloustöissä ja kerättiin teollisuutta varten. Tästä välttämättömyydestä kertovat myös monet tämänkin kirjan artikkeleista.

Samalla teos muistuttaa siitä, että nykyinen pukeutumisemme on pitkällisen eikä kovin suoraviivaisen kehityksen tulos. Toivommekin, että kirjan artikkelit auttavat lukijoita tunnistamaan omassa ajassamme yhä vaikuttavia menneisyyden tapoja, käsityksiä ja uskomuksia. Esimerkiksi pohjoismaisen papin asun mustavalkoisen värityksen tausta valkoisine kauluksineen on renessanssiajalla levinneessä espanjalaisessa muodissa, mistä kirjassa kertoo Susanna Niirasen artikkeli. Voi olla myös vaikeaa ymmärtää, miksi brittioikeudessa yhä käytetään peruukkeja, jollei tunne 1700-luvun miesten peruukinkäyttöön liittyviä käytänteitä. Tätä seremoniallisen

[45] Ks. Circhub-tietokanta; Fashion revolution -verkkosivusto.

pukeutumisen taustaa avaa teoksessa Kustaa H. J. Vilkunan artikkeli. Toisaalta on myös hyvä huomata, että joillakin nykyään tavanomaisina pidetyillä vaatekappaleilla on todellisuudessa varsin lyhyt historia takanaan, kuten Turusen artikkeli naisten päällyshousujen vaiheista ja Ekholmin ja Friskin artikkeli T-paidan historiasta osoittavat.

Kokonaisuutena artikkelikokoelma muistuttaa, että olemme kaikki osa ulkoasun kulttuuria: kerromme vaatteillamme ja asusteillamme aina itsestämme jotain, vaikka yrittäisimmekin välttää tietoisia kannanottoja tai vaikka emme olisi lainkaan kiinnostuneita muodista, välttäisimme vaatekauppoja emmekä kiinnittäisi huomiota ulkoasuumme.

Pukeutumisella on siis aina merkitystä.

Lähteet

Verkkosivustot

Circhub-tietokanta: Tekstiilijäte. https://circhubs.fi/tietopankki/tekstiilijate/. Viitattu 5.12.2018.

Fashion Revolution. https://www.fashionrevolution.org/about/. Viitattu 5.12.2018.

Lehtijutut

Daily Mail 2017. How to tell if the Queen is bored with you: She uses her HANDBAG to send secret signals to her staff (and what it means if you see her twist her wedding ring). *Daily Mail* 3.3.2017. http://www.dailymail.co.uk/femail/article-4275904/Queen-uses-HANDBAG-send-secret-signals-staff.html. Viitattu 13.4.2017.

Kähkönen, Sirpa. 2017. Totia ja paleoruokaa. Kolumni, *Potilaan lääkärilehti* 5.2.2017. http://www.potilaanlaakarilehti.fi/kommentit/totia-ja-paleoruokaa/. Viitattu 13.4.2017.

Vainio-Korhonen, Kirsi. 2015. Huivi ja huntu suomalaisessa kulttuurissa. Kolumni, *Turun Sanomat* 30.12.2015. http://www.ts.fi/mielipiteet/kolumnit/838717/Huivi+ja+huntu+suomalaisessa+kulttuurissa Viitattu 18.4.2017.

Vainio-Korhonen, Kirsi. 2016. Mitä koulun historia on? Kolumni, *Turun Sanomat* 23.1.2016. http://www.ts.fi/mielipiteet/kolumnit/843360/Mita+koulun+historia+on. Viitattu 18.4.2017.

Tutkimuskirjallisuus

Aikasalo, Päivi. 2000. *Seuratkaamme järkevää ja terveellistä muotia. Naisten pukeutumisihanteet ja vaatevalinnat 1920-luvulta 1960-luvun lopulle*. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Ambjörsson, Fanny. 2011. *Rosa. Den farliga färgen*. Stockholm: Ordfront.

Appleford, Katherine. 2013. Fashion and Class Evaluations. Julkaisussa: Black, Sandy, De La Haye, Amy, Entwistle, Joanne, Rocamora, Agnés, Rocamora, Regina A. & Thomas, Helen (toim.) *The Handbook of Fashion Studies*. London: Bloomsbury Academic, 102–121.

Black, Sandy, De La Haye, Amy, Entwistle, Joanne, Rocamora, Agnés, Rocamora, Regina A. & Thomas, Helen. 2013. Introduction. Julkaisussa: Black, Black et al. (toim.) *The Handbook of Fashion Studies*. London: Bloomsbury Academic, 1–13.

Breward, Christopher. 1995. *The Culture of Fashion. A New History of Fashionable Dress*. Manchester: Manchester University Press.

Breward, Christopher & Evans, Caroline. 2005. Introduction. Julkaisussa: Breward, Christopher & Evans, Caroline (toim.) *Fashion and Modernity*. Oxford: Berg, 1–7.

Craik, Jennifer. 1994. *The Face of Fashion. Cultural Studies in Fashion*. London: Routledge.

Craik, Jennifer. 2005. *Uniforms Exposed*. Oxford: Berg.

Crane, Diana. 2000. *Fashion and Its Social Agendas. Class, Gender and Identity in Clothing*. Chicago: University of Chicago Press.

Cumming, Valerie. 2004. *Understanding Fashion History*. New York: Costume and Fashion Press.

Eicher, Joanne B. & Roach-Higgins Mary Ellen. 1992. Definitions and Classifications of Dress. Implications for Analysis of Gender Roles. Julkaisussa: Ruth Barnes & Joanne B. Eicher (toim.) *Dress and Gender. Making and Meaning in Cultural Context*. New York: Berg, 8–28.

Eicher, Joanne B. & Sumberg, Barbara. 1995. World Fashion, Ethnic, and National Dress. Julkaisussa: Eicher, Joanne B. (toim.) *Dress and Ethnicity. Change across Space and Time*. Oxford: Berg, 295–306.

Entwistle, Joanne. 2000. *The Fashioned Body. Fashion, Dress and Modern Social Theory*. Cambridge: Polity.

Entwistle, Joanne & Wilson, Elizabeth. 2001. Introduction: Body Dressing. Julkaisussa: Entwistle, Joanne & Wilson, Elizabeth (toim.) *Body Dressing*. Oxford: Berg, 1–9.

Entwistle, Joanne. 2013. Introduction. Julkaisussa: Black, Sandy et al. (toim.) *The Handbook of Fashion Studies*. London: Bloomsbury Academic, 99–101.

Godfrey, Frank P. 1982. *An International History of the Sewing Machine*. London: Robert Hale.

Heikkinen, Kaija. 2007. Naiset, miehet ja sukupuoli etnologiatieteissä. Julkaisussa: Pia Olsson & Terhi Willman (toim.) *Sukupuolen kohtaaminen etnologiassa*. Helsinki: Ethnos, 26–40.

Holst, Leena. 2011. *Kansallispuku*. Helsinki: Maahenki.

Johnson, Seija. 2018*. I den folkliga modedräktens fotspår. Bondekvinnors välstånd, ställning och modemedvetenhet I Gamlakarleby socken 1740–1800*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Verkossa saatavilla: http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7368-1.

Jordanova, Ludmilla. 1989. *Sexual Visions. Images of Gender in Science and Medicine between the Eighteenth and Twentieth Centuries*. New York: Harvest Wheatsheaf.

Juuti, Sirpa (toim.). 2011. *James päällä joka säällä. Ajankuva 1960–70-luvuilta sekä Mattisen Teollisuus Oy:n ja James-farkkujen historiaa*. Heinola: Heinolan kaupunginmuseo.

Kaipainen, Minna. 2008. *"Ken tilauspukua käyttää, hän herrasmieheltä näyttää." Eteläkarjalainen maalaisvaatturi ja vaatturitoiminta Suomessa 1920–1960-luvuilla*. Joensuu: Joensuun yliopisto. Verkossa saatavilla: http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-219-113-7.

Kaukonen, Toini-Inkeri. 1992. Four Women Ethnologists. Julkaisussa: Räsänen, Matti (toim.) *Pioneers. The History of Finnish Ethnology*. Helsinki: Finnish Literature Society, 173–182.

Keenan, William J. F. (toim.). 2001. *Dressed to Impress*. Oxford: Berg.

Koskennurmi-Sivonen, Ritva. 1998. *Creating a Unique Dress. A Study of Riitta Immonen's Creations in the Finnish Fashion House Tradition.* Helsinki: Akatiimi.

Koskennurmi-Sivonen, Ritva. 2003. Vaatetus, pukeutuminen ja muoti. Ero ja erottamattomuus. Julkaisussa: Koskennurmi-Sivonen, Ritva & Raunio, Anne (toim.) *Vaatekirja.* Helsingin yliopiston kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 8. Helsinki: Helsingin yliopiston kotitalous- ja käsityötieteiden laitos, 1–16.

Lehtinen, Ildikó. 1999. *Marien mekot. Volgansuomalaisten kansanpukujen muutoksista*. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.

Lehtinen, Ildikó & Sihvo, Pirkko. 2005. *Rahwaan puku. Näkökulmia Suomen kansallismuseon kansanpukukokoelmiin. Folk Costume. An Overview of the Folk Costume Collection of the National Museum of Finland*. Helsinki: Kansallismuseo.

Lehtonen, J. U. 1972. *U. T. Sirelius ja kansatiede*. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Lehtonen, J. U. 1994. Toini-Inkeri Kaukonen 1913–1994. *Ethnologia Fennica* 22, 50.

Leimu, Tuula. 1977. Suomen teollisuusväestön työvaatteista. *Sananjalka* 18, 78–105.

Lönnqvist, Bo. 1972. *Dräkt och mode i ett landsbygdssamhälle 1870–1920*. Helsingfors: Finska Förminnesföreningen.

Lönnqvist, Bo. 1979. *Kansanpuku ja kansallispuku*. Helsinki: Otava.

Lönnqvist, Bo. 2008. *Vaatteiden valtapeli. Näkymättömän kulttuurianatomia*. Suomentanut Kaisa Haatanen. Helsinki: Schildts.

Miller, Daniel. 2005. Introduction. Julkaisussa: Küchler, Susanne & Miller, Daniel (toim.) *Clothing as Material Culture*. Oxford: Berg, 1–19.

Niiranen, Timo. 1992. Pioneers of Finnish Ethnology. Julkaisussa: Räsänen, Matti (toim.) *Pioneers. The History of Finnish Ethnology.* Helsinki: Finnish Literature Society, 21–40.

O'Connor, Kaori. 2005. The Material Culture of New Fibres. Julkaisussa: Küchler, Susanne & Miller, Daniel (toim.) *Clothing as Material Culture*. Oxford: Berg, 41–59.

Pylkkänen, Riitta. 1956. *Renessanssin puku Suomessa*. Helsinki: WSOY.

Pylkkänen, Riitta. 1970. *Barokin pukumuoti Suomessa 1620–1720*. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Pylkkänen, Riitta. 1982. *Säätyläisnaisten pukeutuminen Suomessa 1700-luvulla*. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Pylkkänen, Riitta. 1984. *Kaksi pukuhistoriallista tutkielmaa*. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Riello, Giorgio. 2013. *Cotton. The Fabric That Made the Modern World.* Cambridge: Cambridge University Press.

Roach-Higgins, Mary Ellen & Eicher, Joanne B. 1995. Dress and Identity. Julkaisussa: Roch-Higgins, Mary Ellen, Eicher, Joanne B. & Johnson, Kim K. P. Johnson (toim.) *Dress and Identity*. New York: Fairchild Publications, 7–18.

Roivainen, Päivi. 2016. *Puettu lapsuus. Löytöretkiä lastenvaatteiden saarille*. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Sipilä, Outi. 2012. *Esiliina aikansa kehyksissä. Moniaikaista tekstiilikulttuuria ja representaatioita kodista, perheestä, puhtaudesta ja käsityöstä 1900-luvun alkupuolen Suomessa*. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto. Verkossa saatavilla: http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-0985-5.

Sirelius, U. T. 1990. [1915]. *Suomen kansanpukujen historia*. Helsinki: Kansallisteos.

Taylor, Lou. 2002. *The Study of Dress History*. Manchester: Manchester University Press.

Taylor, Lou. 2013. Fashion and Dress History: Theoretical and Methodological Approaches. Julkaisussa: Black et al. (toim.) *The Handbook of Fashion Studies*. London: Bloomsbury Academic, 23–43.

Turunen, Arja. 2011. *”Hame, housut, hamehousut! Vai mikä on tulevaisuutemme?” Naisten päällyshousujen käyttöä koskevat pukeutumisohjeet ja niissä rakentuvat naiseuden ihanteet suomalaisissa naistenlehdissä 1889–1945*. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Vincent, Susan J. 2009. *The Anatomy of Fashion. Dressing the Body from Renaissance to Today*. Oxford: Berg.

Vuorela, Toivo. 1977. *Ethnology in Finland before 1920*. Helsinki: Societas scientiarum Fennica.

Vänskä, Annamari. 2012. *Muodikas lapsuus. Lapset muotikuvissa*. Helsinki: Gaudeamus.

Vänskä, Annamari. 2016. Gender and Sexuality. Julkaisussa: Palmer, Alexandra (toim.) *Bloomsbury Series on Cultural History of Fashion & Dress, Vol. 6: Fashion in the Modern Age (1920–2000)*. London: Bloomsbury Publishing, 107–129.

Weckman, Joanna. 2015. *“Kun jonkun asian tekee, se pitää tehdä täydellisesti." Liisi Tandefelt pukusuunnittelijana 1958–1992*. Helsinki: Aalto-yliopiston taiteen ja suunnittelun korkeakoulu, muotoilun laitos. Verkossa saatavilla: https://shop.aalto.fi/media/attachments/fd3c5/weckman_lres_FINAL.pdf.

Wilson, Elizabeth. 2005. Fashion and Modernity. Julkaisussa: Breward, Christopher & Evans, Caroline (toim.) *Fashion and Modernity*. Oxford: Berg, 9–14.